

Frați vitregi în lagărul socialist. Percepțiile comuniștilor maghiari despre primii ani ai regimului Ceaușescu

Lavinia BETEĂ, Artur LAKATOS

Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad; Universitatea de Științe Szeged, Ungaria
„Aurel Vlaicu” University, Arad; Sciences University of Zseged, Hungary
Personal e-mails: lbetea@yahoo.com; lakatos_artur_lorand@yahoo.com

Step Brothers in the Socialist Bloc. Perceptions of Communist Hungarian Leaders Concerning First Years of Ceaușescu's Regime¹

This present article and the published document from the National Archives of Hungary are focused on the attitude of the Hungarian communists toward the processes from the first years of Ceaușescu's Romania. The Hungarian Communist leaders monitored the new direction Romanian's foreign policy took, as a result of the Romanian forced industrialization and the situation of the Hungarian minority in Romania. In 1971, as a reaction to Ceaușescu's July Theses, the document published with this occasion was elaborated by the experts of the Hungarian Socialist Workers' Party. The formulas and information included in the document are speaking for themselves, as they clearly illustrate the official Hungarian position.

Keywords: Nicolae Ceaușescu, Communism in Romania, Hungarian Socialist Workers' Party, Romanian-Hungarian relations, diplomacy.

Prezentul document reprezintă o raritate în imensa producție birocratică a partidelor comuniste, viciată letal de clișee propagandistice și scheme ideologice. Originalitatea sa este dată, în principal, de contextul producerii și destinației sale.

Elaborată de către experții Partidului Socialist Muncitoresc Maghiar la puțină vreme după promulgarea „tezelor din iulie” din vara lui 1971 în România, pe baza unei hotărâri a conducerii maghiare din 26 ianuarie 1971, această radiografie a țării vecine și a *leadership*-ului românesc în scopul diagnozei relațiilor bilaterale era destinată, fără îndoială, și celorlalți „frați buni” din CAER și Tratatul de la Varșovia. Din categoria acestora, România ieșise încă de la începutul anilor '60. Și nici acum, la începutul anilor '70, nici mai târziu n-a dat semne de îndreptare. Deși calea națională spre comunism pe care-o adoptase Ceaușescu va duce, după cum s-a văzut, la dezastrul din decembrie 1989.

În vara lui 1971 însă, comanditarii, autorii, destinatarii și actorii documentului nu-și intuiau falimentul politic. Nici cetățenii „lagărului comunist” din acel timp nu-și imaginau unele relații, realități și

prognoze estimate de amintita sinteză.

În ansamblul lor, în interiorul organizațiilor suprastatale CAER și Tratatul de la Varșovia, asupra „relațiilor frățești” dintre România și Ungaria grevau anumite epoci istorice și evenimente politice. În concordanță cu principiile istoriografiei comuniste acestea erau fie oculate, fie prezentate distorsionat. Se înțelege că protocolul întâlnirilor, scrisorilor și rapoartelor de înalt nivel interzicea asemenea păguboase referințe. De aici, pertința datelor și aprecierilor documentului alăturat dar și buna cunoaștere a vecinilor, motivată, prioritar, de numeroasa diasporă maghiară din România.

Momentul elaborării documentului a fost unul tensionat în relațiile României cu coechipierii săi din CAER și din Tratatul de la Varșovia, survenind vizitei delegației conduse de Nicolae Ceaușescu în China din iunie 1971. În mod paradoxal, până de curând semnificațiile turneului asiatic întreprins de liderul român în acea vară au fost reduse la influența determinantă exercitată asupra lui de „revoluția culturală” chineză și de festivismul nord-coreean. S-a spus că, inspirat atunci

de cultul lui Mao și al lui Kim Ir Sen, a inițiat propriul proiect dictatorial și a impus, fără drept de apel, ideologia naționalist-comunistă.

Documentele puse în circuitul cercetării, inclusiv sinteza alăturată, dovedesc că efectele imediate ale vizitei lui Ceaușescu în țările socialiste asiatice s-au manifestat prin iritarea sovieticilor, deranjați de întâlnirile și discuțiile purtate cu gazdele din China. Polemica deschisă sovieto-chineză izbucnise tocmai la București, în 1960, când, cu prilejul Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Român², s-a ținut și consfătuirea partidelor comuniste și muncitorești. Liderii români s-au căit mai târziu că nu prevăzuseră „tertipurile” care au prefăcut scandalul³. Au încercat, ulterior, să împiedice orice punere în discuție critică a unui partid de către altul. Din primăvara lui 1969, disensiunile chino-sovietice degeneraseră în conflicte armate la graniță. Deoarece chinezii condamnaseră public intervenția „fascistă” în Cehoslovacia din august 1968, Moscova considera că membrilor Tratatului de la Varșovia le revine obligația de onoare de blamare a Chinei pentru atacul asupra grănicerilor sovietici. România juca însă un rol foarte important în planurile Chinei legate de relațiile cu Moscova, după cum avertizaseră și diplomații polonezi acreditați la Pekin. Avantajele poziției geografice, prezența în Tratat și relațiile ei cu țările capitaliste o fac foarte atractivă pentru chinezii care depun eforturi în amplificarea tendințelor antisovietice⁴.

În ce-l privește pe Ceaușescu, acesta preluase din arsenalul strategiilor predecesorului său, Gheorghe Gheorghiu-Dej (1945-1965), și încercarea de calmare a spiritelor de la Moscova și de la Pekin. Convins, după mărturiile apropiaților, că nici unii, nici ceilalți nu aveau, pe de-a-ntregul, dreptate⁵. Dar și mai convins că refuzul lui Mao de-a accepta Kremlinul drept far conducător al lumii comuniste a permis conducerii românești promovarea unor principii „juste” în relațiile cu celelalte țări socialiste⁶. Expuse, mai întâi, în documentul cunoscut sub numele de *Declarația din aprilie 1964* de către Gheorghiu-Dej, au fost sintetizate astfel de premierul Ion Gheorghe Maurer (1961-1974): „Fiecare partid comunist are dreptul de a-și elabora singur, fără amestec din afară, linia sa politică. Fiecare partid este răspunzător pentru acțiunile sale numai în fața poporului său, deci nu există un partid «părinte» sau un partid «frate mai mare», cum se consideră cel sovietic. Toate partidele comuniste sunt egale, zicem noi, indiferent de cât de mare este țara ce-o reprezintă. Între statele socialiste, relațiile trebuie să fie de respectare a independenței și a suveranității naționale, de neamestec în treburile interne și integritate teritorială”⁷.

Nicolae Ceaușescu a repetat obsesiv, până la moarte, aceste teze. România socialistă, declara el în fiecare discurs, este un stat independent și suveran care se opune oricărui amestec în treburile sale interne. Exasperat, Leonid Brejnev i-a făcut aceste reproșuri ironice șefului

diplomației, Corneliu Mănescu, în primăvara lui 1969: „Când se vorbește de suveranitate, independență, neamestec, de parcă ar ataca cineva România. Înțeleg să spui o dată, la Congres, dar nu când se repetă mereu, ca o rugăciune. Lumea începe să se întrebe: «Ce e cu ei? Cine îi atacă?»». Treaba asta nu deranjează pe nimeni. Puteți să spuneți și de o mie de ori. Dar nu știu ce se află în spatele acestei repetări, nu cred oare prietenii români că URSS vrea să atace România? Vă atacă cehii, ungurii, bulgarii?”⁸

La fel de exasperați erau și ceilalți lideri din CAER și din Tratatul de la Varșovia, Ceaușescu manifestându-și, cu orice prilej, dreptul de veto în aceste organisme, după cum arată și documentul maghiar reprodus alăturat. Temporar, cu consecințe benefice din exteriorul blocului socialist, ale căror limite sunt estimate corect de analiștii maghiari.

Strategiile externe românești sunt evaluate însă nu prin prisma revoluționarilor maghiari din 1956, ci a „doctrinei Brejnev”. În paranteză fie spus, Brejnev nu și-a asumat paternitatea ei, punând-o în seama invențiilor „reacțiunii”⁹. Dar la congresul comuniștilor polonezi din toamna lui 1968, Brejnev însuși și-a formulat astfel doctrina: „Suveranitatea fiecărui stat socialist nu poate fi opusă intereselor socialismului mondial și ale mișcării revoluționare internaționale”¹⁰.

În ce privește economia, într-adevăr România înregistrase notabile ritmuri de dezvoltare. Scârțâitul roților sale, sesizat de maghiari, era, în acel moment, o caracteristică generalizată a țărilor cu regimuri comuniste. Începuse implozia acestora, nesizată încă de cetățenii care nu cunoșteau că temelia unor „mari realizări socialiste” se făcea cu împrumuturi din bănci „imperialiste”. Cât despre tehnologiile și licențele străine importate de români, motivele neatingerii randamentelor scontate, enunțate de analiștii maghiari, au fost denunțate și de scriitorul Marin Preda. Formidabilă idee, exclamă unul dintre personajele sale, să cumperi din străinătate o fabrică, să aduci specialiștii care au făcut-o s-o instaleze și să-i probeze funcționarea. Ei pleacă și atunci apar muncitorii, până mai ieri tineri care nu luaseră în mână decât furca și coasa. „E ca și cum, spune Marin Preda prin personajul lui, ai lua o muiere, te-ai culca cu ea și pe urmă i-ai spune: Ei, ia, naște! Că nu știe, că la nouă luni... Care nouă luni? N-am timp, mie să-mi sari etapa asta, mă plictisește să aștept atâta vreme, eu vreau mâine!”¹¹

În plan intern însă, propaganda românească orchestra succese după succese datorate „noului mecanism economico-financiar” teoretizat și adoptat la o conferință națională a conducerii partidului din decembrie 1967. Pentru economia românească, eficientizarea utilizării resurselor interne și apropiatul deficit de energia electrică se întrevădeau ca mari dificultăți. Pentru anul 1970, acesta urma să fie în minus de 5%, iar în 1975 ar fi crescut la 15%¹².

Atitudinea conducerii maghiare față de România

a fost determinată de patru aspecte: persoana lui Ceaușescu, locul și rolul României în tabăra socialistă, mai ales atitudinea acestuia față de Uniunea Sovietică, relațiile bilaterale și situația minorității maghiare din România.

Diplomația și serviciile secrete se informaseră asupra biografiei și activităților lui Ceaușescu încă din anii erei Dej, însă nu i-au acordat vreun interes major, nici după ce a fost ales ca secretar general. Prima biografie – scurtă și obiectivă – a lui Ceaușescu, aflată în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe maghiar, este dataată în 1967.¹³ Aparent, în primii ani de putere ai lui Ceaușescu, nu au conștientizat importanța personalității acestuia, sau dacă au făcut-o, aceasta nu apare (încă) în documente. Estimăm două motive. În primul rând, probabil că nu s-au gândit că vreunul dintre liderii post-stalinisti va fi lăsat de către Moscova să acapareze puterea absolută în țara lui. În al doilea rând, nu l-au creditat pe încă tânărul Ceaușescu ca potențial conducător care concentrează toată puterea, așteptându-se la un aparatcik mai vârstnic, mai experimentat, mai rodat în relațiile cu lideri comuniști din afara Românie. De altfel, un raport diplomatic din 19 noiembrie 1965 spune că „noi conducători - între care și tovarășul Ceaușescu - nu beneficiază de un prestigiu și de o popularitate similară cu ceea ce a avut tovarășul Dej.”¹⁴

Din punctul de vedere al atitudinii față de maghiari, Ceaușescu a fost considerat, din start, un naționalist. Un raport elaborat imediat după moartea lui Gheorghiu-Dej l-a catalogat drept extremist și a menționat că odată cu ascensiunea lui Ceaușescu, intelectualii maghiari și evrei din România se tem de întărirea naționalismului.¹⁵ Cel mai categoric și-a formulat opiniile atașatul militar Véghe Lajos, care a consemnat în raportul său următoarele aprecieri legate de alegerea lui Ceaușescu ca președinte al Consiliului Naționalităților: „Trebuie să menționez că până în clipa de față Ceaușescu era considerat ca fiind portavoce pentru naționalismul extremist român, și alegerea sa în calitate de prim-secretar a fost privită cu îngrijorare de maghiari și evrei.”¹⁶

Dacă e să vorbim despre relațiile interpersonale între Kádár și Ceaușescu, putem afirma că acestea erau corecte, chiar dacă o prietenie deosebită nu s-a dezvoltat între ei. Kádár prefera compania sovieticilor, cehoslovacilor și polonezilor, în timp ce Ceaușescu și-a dezvoltat relații bune cu Tito și cu Jivkov. Aceasta nu i-a oprit însă să-și facă gesturi de curtoazie reciprocă. De exemplu, cu ocazia zilei de 8 martie, în 1968 Ceaușescu a trimis felicitări și un buchet de flori soției lui Kádár, iar cuplul conducător al Ungariei a recepționat, cu bucurie, gestul de prietenie și de respect al liderului român și au trimis un răspuns de mulțumire.¹⁷

Din punctul de vedere al situației României în cadrul taberei socialiste, calea proprie a acestuia era urmărită, dar politica maghiară nu era foarte impresionată de rezultatele lui. În acest sens, un raport sintetiza poziția

PCR-ului în următorul fel:

- liderii comuniști români, în discuțiile purtate cu liderii partidelor frățești, încearcă să-și promoveze punctul de vedere propriu;

- tot timpul se referă la principiile abstracte ale independenței, suveranității, neamestecului în afacerile interne ale altor state, a deplinei egalității între națiuni, pe baza cărora ar trebui să funcționeze relațiile între state; nu spun, dar fac să se înțeleagă că se gândesc în primul rând la relațiile între țările socialiste;

- consideră că toate partidele au drept exclusiv de a-și elabora linia politică, formele și metodele activităților pe care le desfășoară, pentru că nimeni nu poate să cunoască mai bine capacitățile economice și sociale a țării respective decât propriul partid comunist. Cu această ocazie, rareori pierd ocazia să facă observații critice la adresa Kominternului și a Partidului Comunist Sovietic;

- apreciază că atât partidul sovietic, cât și cel chinez sunt responsabile în egală măsură pentru fricțiunile din cadrul taberei socialiste;

- consideră că în situația de față rolul statelor și partidelor mici crește, și acestea pot să manifeste niște păreri și poziții care pot contribui în mod constructiv la rezolvarea conflictelor din politica globală.¹⁸

Despre situația minorității maghiare din România și modul în care aceasta a fost supravegheată din Budapesta s-au scris multe¹⁹, și deoarece acest subiect primește aproape tot timpul atenție și este de actualitate, nu vom insista prea mult. Autoritățile de la Budapesta au adoptat în general o atitudine pasivă în această perioadă față de aceste manifestări, însă îi monitorizau cu atenție, și discutau adesea despre acestea cu reprezentanți altor țări socialiste, mai ales cu diplomații Uniunii Sovietice, care urmăreau la rândul lor aceste procese. Când s-au făcut gesturi față de minorități – numirea unor persoane de naționalitate maghiară în funcții de conducere, referirile pozitive în cadrul unor discursuri rostite de Ceaușescu cu referire la minoritățile conlocuitoare – au fost apreciate, iar acele fenomene sau acțiuni pe care le considerau a fi nefaste pentru soarta maghiarimii din România – accentuarea continuității daco-române, desființarea claselor maghiare în anumite școli sau comasarea unor instituții școlare maghiare cu cele românești, tendințele imigraționiste din cadrul comunității maghiare din Transilvania – erau privite cu îngrijorare. Însă în cursul acestor ani șaizeci, regimul Kádár a adoptat o poziție de așteptare și de nonintervenție, considerând oarecum primii ani ai regimului Ceaușescu ca fiind un fel de perioadă de tranziție. Ale căror rezultate se vor cristaliza mai târziu, iar atunci se va găsi momentul potrivit pentru discuții serioase, de anvergură.

Sistemul de relații bilaterale în domenii precum cooperarea economică sau culturală era complex și satisfăcător. Acestea s-au concretizat printr-o serie de înțelegeri, fie bilaterale, fie multilaterale, în cadrul CAER-ului. În această privință, conducătorilor

maghiari, fie cadre de partid, fie demnitari din structuri administrative de specialitate în poziții de vârf sau de la mijlocul ierarhiei, li s-a format o opinie generală destul de sinoptică în privința colegilor români: aveau sentimentul că români sunt politicoși cu ei, dar puțin cooperanți, opinie împărtășită și altor colegi din țările socialiste – în special sovieticilor, cehoslovacilor, polonezilor și bulgarilor, care și-au exprimat aceeași părere.²⁰ Vom cita aici un singur exemplu: în septembrie 1967, cu ocazia vizitei lui Ceaușescu la Belgrad, în cadrul unei discuții neoficiale, ambasadorul Ungariei l-a întrebat pe Ceaușescu dacă are vreo propunere pentru rezolvarea chestiunii Vietnamului, la care Ceaușescu a răspuns scurt: români și-au spus părerea, în luna august, delegației vietnameze.²¹ Nu era deloc un răspuns diplomatic...

Inserat în contextul evoluției „lagărului socialist”, documentul maghiar din 1971 e un reper important în analiza eforturilor nereușite de menținere a Imperiului comunist. În noiembrie 1986, bunăoară, Mihail Gorbaciov a convocat reprezentanții partenerilor din CAER pentru a le pune deschis chestiunea reformării în stil perestroika. „Trăim din împrumuturi”, a recunoscut, între ai săi, liderul sovietic²². Gorbaciov a criticat și rolul de „tutore” în care se erijase Uniunea Sovietică, împărțind, darnică, ajutoare și materii prime celorlalte state socialiste în detrimentul nivelului de trai al cetățenilor săi. Le-a propus partenerilor un sistem de relații bazat „pe egalitatea în drepturi, pe independență, autonomia fiecărui partid, dreptul suveran de a-și rezolva problemele, răspunderea în fața propriului popor”²³. Era ca și cum l-ar fi citat pe Ceaușescu!

Dar și în 1986, ca și până atunci, liderul român se afla „în opoziție” cu ceilalți „frați”. A fost singurul dintre ei care a negat „problemele” din țara sa. Cu același prilej, Janos Kadar a arătat fața ascunsă a „socialismului gulașului”: scăderea veniturii naționale, creșterea datoriilor la 11,7 miliarde dolari, ridicarea prețurilor la intern cu 25%; „acțiuni de destabilizare a Occidentului pe fondul aniversării a 30 de ani de la evenimentele din 1956”... Iar cetățeanul maghiar, se plângea Kadar, „se gândește la venituri și la consum, nu la producție”²⁴. Ceilalți au fost încă mai critici. Excluzându-l pe Ceaușescu, toți ceilalți lideri au achiesat la perestroika. Liderul român și-a motivat refuzul cu argumentul că el reformase țara mult înaintea lui Gorbaciov. Din 1967, adică.

Ca o ironie a sorții, în 1989, același Ceaușescu care se împotrivesc organizării de conferințe internaționale solicita celorlalți „frați”, prin diverse mijloace, inițierea unei reuniuni pe tema viitorului lumii comuniste și reformelor perestroika. La ultima sa întâlnire cu Gorbaciov, din 4 decembrie 1989, liderul sovietic l-a refuzat, amintindu-i că astfel de întruniri nu mai pot fi organizate și datorită împotrivirii sale de altădată²⁵.

Politica externă și situația internă a Republicii Socialiste Române și relațiile maghiaro-române (Pe baza hotărârii Biroului Politic al Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar din 26 ian. 1971)²⁶

I.

1. Încă de la începutul anilor șazeci, România a adoptat un punct de vedere diferit în mai multe chestiuni internaționale importante față de ceilalți membri ai Tratatului de la Varșovia. Conducerea română încearcă să profite, în scopul întăririi propriei direcții separate, de conflictele din cadrul mișcării muncitorești internaționale. Încearcă să câștige acele partide care își caută drumul propriu și accentuează disproporționat declararea suveranității, independenței și a nemestecului în treburile interne. Continuarea directă a acestor comportamente sunt vizita din iunie 1971 a lui Nicolae Ceaușescu în China, aprecierea unilateral pozitivă a vizitei preconizate de Nixon în China și noua lor poziție negativă în privința convocării conferinței mondiale antiimperialiste²⁷.

Din această politică rezultă accentuarea tendințelor naționaliste, amplificarea atitudinii antisovietice, frânarea integrării economice a membrilor CAER, și a dezvoltării cooperării între statele membre ale Tratatului de la Varșovia.

În cadrul concepției politicii sale externe, bazate pe minimalizarea rolului luptei de clasă în plan internațional, a dezvoltării unor relații de prietenie cu toate statele, fără deosebire de orânduirea socială și a supraevaluării propriului rol, Nicolae Ceaușescu a efectuat vizite în 1970 în Franța, Statele Unite ale Americii, Austria și Maroc, iar în iunie 1971, în țările socialiste din Orientul Îndepărtat²⁸ și în Finlanda. În cursul toamnei își planifică o vizită în Iran, iar mai apoi în America de Sud. În vederea dezvoltării relațiilor cu Republica Federală Germană, primul ministru Maurer a efectuat în 1970 o vizită la Bonn, iar președintele Hainemann a efectuat, în 1971, o vizită la București. În ultima vreme, ministrul român al afacerilor externe a încercat să dezvolte relațiile României cu Grecia, Canada, Turcia și Franța.

Speranțele conducerii române legate de o direcție aparte s-au concretizat doar într-o mică măsură. Deși țările dezvoltate capitaliste sunt interesate de menținerea acestei direcții a românilor și în acest scop sunt dispuse să facă niște eforturi materiale limitate, își dau seama că nu profitabil să-și asume niște angajamente economice mari față de România, deoarece pe de o parte această încercare a românilor are niște limite, iar, pe de o altă parte, prin ajutorul dat României nu doresc să-și strice relațiile cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări socialiste. În cadrul țărilor socialiste, accentuarea în exces a drumului propriu a condus spre izolare. Toate acestea forțează mâna conducerii române ca să adopte o tactică complicată. În politica ei se regăsesc și anumite

manifestări pozitive față de țările din cadrul Tratatului de la Varșovia și CAER. În 1969 au fost la conferința internațională de la Moscova, au participat la pregătirile conferinței mondiale antiimperialiste, au semnat noi tratate de prietenie cu Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Bulgaria și Polonia.

2. Direcția actuală a economiei politice românești se bazează pe schimbările din planul politicii externe. Conducerea română, luând în considerare evoluția relațiilor de putere din planul politicii internaționale, mai ales adâncirea conflictului dintre Uniune Sovietică și majoritate țărilor socialiste cu China, respectiv programul din 1962 elaborat pentru dezvoltarea CAER (inițierea unei planificări comune, crearea unor întreprinderi internaționale mixte, reprofilarea producției în plan internațional pe baza politicilor de economisire, etc.), a ajuns la punctul de vedere că în scopul lichidării înapoierii economice a României, într-un timp relativ scurt din perspectivă istorică, trebuie să efectueze schimbări majore în dezvoltarea relațiilor economice externe ale țării.

Cea mai valoroasă parte a exportului lor este reprezentată de petrol, lemne, porumb și alte produse agricole, metale neferoase, anumite produse chimice și alte mărfuri. O bună parte a acestora a fost redirecționată din relația cu celelalte țări socialiste, pe piața țărilor capitaliste dezvoltate. Valute forte a țărilor capitaliste a fost completată prin împrumuturi din care au cumpărat echipamente pentru fabrici moderne și complete, precum și alte bunuri. Printr-o industrializare forțată de mare anvergură vor să ajungă din urmă țările mai dezvoltate din CAER ca apoi să poată participa, ca parteneri egali, în diviziunea muncii dintre țările socialiste. În același scop, încearcă să saboteze adâncirea integrării economice din cadrul CAER. Presupun însă, că în pofida acestor fapte, vor primi, în continuare, ajutor din partea celorlalte țări socialiste.

Cu toate acestea, spre sfârșitul anilor șaiszeci, în ciuda progreselor semnificative realizate, s-a dovedit din ce în ce mai mult caracterul nefondat al politicii lor naționaliste și extrem de ambițioase în plan economic. Deși au cumpărat tehnologie modernă în valută capitalistă, aceasta n-a putut fi valorificată corespunzător deoarece au lipsit cadrele instruite teoretic corespunzător și cu experiență în utilizarea acestora. În consecință, chiar după trecerea mai multor ani de la punerea lor în funcțiune, produc mărfuri costisitoare și de calitate scăzută, greu de plasat pe piețele străine. Din lipsa investițiilor și a dezvoltării tehnologice corespunzătoare, agricultura nu a făcut față condițiilor meteorologice din intervalul 1968-1970, la care s-a adăugat și valul de inundații din anul trecut. Deoarece producția a fost foarte slabă, și-au putut îndeplini contractele de export doar în defavoarea aprovizionării interne, ceea ce a cauzat creșterea tensiunilor interne; datoria externă a crescut la proporții exagerate iar contractarea de noi

împrumuturi este dificilă. Țările din CAER, mai ales Uniunea Sovietică promovează din ce în ce mai mult aplicarea principiului avantajului reciproc în loc de acordarea unui ajutor unilateral.

În această situație, conducerea din România a fost nevoită să-și reducă volumul comerțului cu țările capitaliste și totodată să crească în cooperarea cu celelalte țări din CAER pe planul comerțului internațional.

Proiectul de a ajunge în urmă țările CAER dezvoltate din punct de vedere industrial se desfășoară în majoritatea domeniilor cu succes dar din în ce mai lent. În producția anumitor mărfuri importante nu numai că ne-au ajuns din urmă dar ne-au și depășit.

a. În cursul planului cincinal 1966-1970, venitul național a crescut în medie cu 7,6 % în ciuda faptului că producția agricolă a fost foarte slabă timp de trei ani. Structura producției naționale s-a modificat mult din punctul de vedere al diversității. Procentul industriei a crescut de la 42% în 1960, la 60% în 1970; cel al agriculturii a scăzut de la 35% la 24%, iar al comerțului de la 23% la 16%.

b. Fondul de investiții a reprezentat o treime din valoarea veniturilor naționale și era destinat unor obiective de mare anvergură. În perioada 1966-1970, depășind cifrele planificate, din fondurile economiei centralizate de stat s-a investit mai mult decât în cursul deceniului anterior. În urma investițiilor a crescut volumul capitalului fix cu o treime și, în consecință, s-au pus în funcțiune noi capacități de producție semnificative. Conform programului de industrializare cea mai mare parte a investițiilor au fost dirijate către industrie. Între 1966-1970 însă, în scopul acestor realizări au redus contribuția agriculturii și a domeniilor neproductive.

c. Înainte de Eliberare, România a fost o țară agrară slab dezvoltată. În cursul anilor trecuți a intrat în rândul țărilor industrial-agrare din mijlocul clasamentului. Aceasta s-a făcut în primul rând datorită dinamicii dezvoltării industriei. În privința dinamicii industriale și a vitezei sale măsurabile, încă din 1961-1965 România a pășit între primele țări din lume, în privința ritmului de dezvoltare fiind depășită doar de Japonia în perioada 1966-1970. Dintre țările europene membre CAER, doar Bulgaria se apropie de ritmul ei. Între 1966-1970 industria românească a avut o creștere medie de 11,8%.

Planul de producție a principalelor mărfuri industriale în perioada 1966-1970 a fost îndeplinit în mare măsură. În urma modernizării industriei s-au produs schimbări majore și în ponderea ramurilor industriale. Cel mai mult a crescut ponderea industriei chimice și a producției de utilaje. Între 1966-1970 planul a fost depășit, conform cifrelor productivitatea muncii industriale a crescut în medie cu 7,7% pe an iar numărul angajaților din sectorul industrial a sporit cu 3,5% în medie, pe an. Creșterea volumului producției industriale a fost asigurată, în proporție de 2/3 prin creșterea productivității muncii.

Dar, pe lângă rezultatele importante în privința dezvoltării, industria românească se confruntă, de mai mulți ani, cu o mulțime de probleme. În plus, anumite inițiative ale căror consecințe negative în faza actuală a dezvoltării extensive nu pot resimțite, se vor agrava în viitor. Printre altele: în pofda măsurilor adoptate, se resimt dificultăți majore în utilizarea capacității de producție și a timpului de lucru. Nivelul tehnologic a majorității produselor industriale românești au o calitate tehnică redusă, gama lor este sărăcăcioasă, iar calitatea lasă mult de dorit. Probleme acutizate sunt lipsa programării proceselor de producție, dificultățile în organizarea muncii din uzine și, mai ales, lipsa cadrelor instruite și experimentate. Odată cu evoluția industriei, în paralel cresc și dificultățile de aprovizionare cu materii prime a ramurilor industriale de prelucrare.

Importul de mașini și măsurile autarhice adoptate în scopul economisirii de materiale ignoră total principiul rentabilității economice.

d. În urma forțării industrializării, agricultura românească s-a dezvoltat mult mai lent decât agricultura din celelalte țări ale CAER. Lipsa investițiilor, cointeresării materiale și a cadrelor de specialitate, reorganizările frecvente și deficiențele din organizarea producției, moralul slab pentru muncă, împreună cu condițiile meteo nefavorabile din ultimii trei ani, implicit consecințele inundațiilor din 1970 au determinat creșterea producției globale a agriculturii românești din 1966-1970 cu numai 1,9%, anual deși s-a planificat o creștere medie anuală de 3,5%. Au apărut dificultăți și în îndeplinirea obligațiilor de export, s-a deteriorat și nivelul de aprovizionare a populației cu alimentele de bază.

e. Paralel cu industrializarea s-a dezvoltat și s-a modernizat și rețeaua din transport din România. Volumul de transport a mărfurilor din 1970 a crescut cu 67,5 % față de anul 1965. România a atins o dezvoltare semnificativă în electrificarea căilor ferate (proportia locomotivelor electrice Diesel din cadrul volumului general de transport a crescut de la 40% din 1965 la 79,3% în 1970). Cu toate acestea, sistemul feroviar este încă destul de redus ca acoperire geografică. Românii au rezultate și în modernizarea șoselelor și construcția conductelor de petrol.

f. Volumului comerțului extern în perioada 1966-1970 a crescut cu 75%, depășind cu mult planificarea inițială. Totuși, deoarece volumul importului a crescut cu 81% iar cel al exportului cu numai 68%, balanța contabilă arată un sold pasiv, cu datorii mari, în special față de țările capitaliste dezvoltate unde datoriile depășesc 1,5 miliarde de dolari. În scopul reducerii volumului de datorii, din 1969 s-a procedat la redirectionarea importurilor către țările socialiste. În consecință, procentul anual din 1968 de 52%, a crescut la 56% în 1970 iar volumul relațiilor cu țările capitaliste a scăzut proporțional.

g. Salariului real în perioada 1966-1970 a crescut cu

20 %, în cadrul acestuia, 6% realizându-se pe anul 1966, iar 8% pe 1970. În cazul anilor intermediari, creșterea nivelului de trai a fost serios frânat de creșterea chiriilor, a costurilor legate de încălzire, electricitate și alte utilități, de creșterea semnificativă a prețului alimentelor și scăderea pensiilor. În 1970, salariului mediu din România era 14-35 lei care luând în considerare puterea de cumpărare a leului corespunde sumei de 1600 forinți. Salarului minim a fost 570 lei în 1965, dar aceasta a crescut cu 40 %, la 800 lei, în 1970. Prețul de consum a produselor animaliere a crescut între 10-20 %, iar cel al chiriilor cu 150-200%.

Fondul de consum, raportat pe cap de locuitor, din venitul național, a crescut în Ungaria, între 1966-1970, cu 29%, iar în România cu 27%. În 1965, consumul pe cap de locuitor în România a reprezentat 67% din cel maghiar, dar, în 1970, acest procent a scăzut la 65%. Consumul de carne pe cap de locuitor în România era, în 1968, 30 kg (la noi 54 kg.), consumul de lapte 132 kg (la noi 111 kg.), de ouă 137 de bucăți (la noi 218 bucăți), de zahăr 18 kg. (la noi 32 kg.)

În planul construcției de locuințe, România are realizări majore. Între 1966-1970, din fondurile de stat, respectiv prin împrumut de stat către populație, s-au construit 344 de mii de locuințe. Din fondurile proprii ale populației au fost construite peste 250 de mii de locuințe.

Viața politică internă din România se caracterizează prin dominația organelor centrale în toate planurile vieții. Partidul Comunist Român lucrează la realizarea hotărârilor Congresului al X-lea. Desfășoară o activitate accentuată în scopul dezvoltării economiei naționale, a vieții sociale și politice, respectiv a culturii generale. În centrul atenției se află perfecționarea planificării și dirijării economiei, respectiv reorganizarea aparatului de partid și de stat. Toate acestea au ca scop final o mai bună conducere a societății, creșterea democratizării și eliminarea paralelismului dintre structuri.

Reformele efectuate în planul învățământului, schimbările făcute în învățământul universitar și diferitele măsuri culturale adoptate au servit interesele dezvoltării economice rapide și a perfecționării controlului asupra proceselor sociale. Comitetul Executiv din Biroul Politic al PCR a discutat în luna iulie a anului curent situația activităților politice și ideologice și a adoptat o hotărâre care vizează îmbunătățirea acestora. În consecință, s-au făcut mai multe schimbări de cadre și s-au luat măsuri în scopul eliminării elementelor de ideologie străină. Toate acestea au provocat îngrijorări serioase mai ales în rândurile intelectualilor. În toamnă, în cadrul unei ședințe plenare, Comitetul Central va dezbate situația legată de activitățile ideologice și cultural-artistice.

Sub egida democratizării vieții politice, la sfârșitul lui 1968 s-a organizat Frontul Unități Socialiste, fiind create consilii, la nivel național și județean, pentru minoritățile maghiare, germane, sârbe și ucrainene. În privința

situației minorităților reprezintă o oarecare îmbunătățire apariția programelor la televizor în limbile maghiară și germană, fondarea unei edituri pentru naționalități, apariția unui nou săptămânal în limba maghiară. La ședința din martie 1971 a Consiliului Național al Oamenilor Muncii Maghiari, conducerea română a promis lărgirea posibilității utilizării limbii maghiare în administrația publică și în învățământ (acesta s-a și realizat în învățământ începând cu anul școlar 1971-1972), creșterea volumului cărților publicate în limba maghiară, promovarea treptată a cadrelor minoritare, etc. La nivel local însă, în cadrul conducătorilor de naționalitate română se manifestă o opoziție față de îndeplinirea promisiunilor. În consecință, în mai 1971, cu ocazia aniversării a 50 ani de la înființarea PCR-ului, în discursul secretarului general problema minoritară a fost atinsă numai superficial, respectiv s-a făcut afirmația că această chestiune a fost soluționată în mod corespunzător. Faptul a produs în cercurile minorităților o dezamăgire, dar între români un anumit calm.

În ultimii ani a crescut cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu. În clipă de față, el deține 5 funcții și decide toate măsurile importante din viața de partid și de stat. Cu ocazia aniversării sale de 50 ani, s-a creat distincția Eroul Republicii Socialiste Române, al cărui unic deținător este Ceaușescu. Congresul a adoptat schimbări importante de cadre în organele de conducere. Din Prezidiu au fost îndepărtați mulți dintre foștii conducători (Bărlădeanu, Apostol, Stoica, Drăghici, etc.)

În centrul muncii ideologice, politice și culturale a partidului se află educația patriotică, interpretarea situației internaționale conform poziției românești și explicarea politicii adoptate de partid. Se pune mare accent pe istoria multimilenară a poporului român, trecutul este idealizat și se denaturează interpretarea relațiilor naționale și internaționale. De multe ori sunt denaturate principiile luptei de clasă sau se flexibilizează granița între patriotism și naționalism, mândrie națională și îngâmfare națională. Aceste tendințe se reflectă clar în activitățile partidului din planul științific, literar și al organizării culturale.

II. Relații româno-maghiare

Linia proprie românească din planul politicii externe amprentează și relațiile româno-maghiare. Relațiile țării noastre cu România sunt influențate, în mod negativ, și de politica română adoptată față de minoritatea maghiară din România, forțarea proceselor de asimilare și măsurile adoptate, în mod conștient, pentru aceasta. Îngreunează relația româno-maghiară și tendința prin care se încearcă, prin măsuri administrative, reducerea volumului și nivelului contactelor între maghiarii din România și cei din Ungaria, respectiv tentativa forțată care încearcă să prezinte Transilvania ca fiind pământ românesc multimilenar. Punctele de vedere românești

menționate mai sus ajung prin căile relațiilor de rudenie, precum și prin alte căi în opinia publică din țara noastră care generează reacții negative, mai ales printre intelectualilor, iar acest fenomen poate să genereze creșterea naționalismului în ambele țări.

1. Relații politice

a. Cantitativ și formal, relațiile între cele două partide sunt satisfăcătoare. Din 1967 până azi au avut loc opt întâlniri de vârf între membrii Birourilor Politice, dintre acestea patru fiind inițiate de români. De două ori s-au organizat întâlniri de vârf neoficiale: În 1966, sub conducerea tovarășului Kádár, o delegație a Partidului Socialist Muncitoresc maghiar a vizitat România. Tovarășul Ceaușescu, în fruntea unei delegații a PCR, a venit în Ungaria în 1967. Valoarea relațiilor între cele două partide este diminuată, în mare parte, de caracterul formal al întâlnirilor; din partea românilor percepem lipsa sincerității și a încrederii față de noi. A fost utilă vizita tovarășilor Komócsin și Aczél la București, în mai, care avea ca scop pregătirea unei întâlniri între tovarășii Kádár și Ceaușescu. Acest summit a fost anulat la inițiativa noastră, deoarece Ceaușescu, în cursul vizitei sale Beijing, a manifestat poziții antisovietice care contravin punctelor de vedere comune majorității țărilor socialiste. Am avut o consultare la nivel de Biroul Politic în 25 octombrie. În clipa de față avem data stabilită pentru întâlnirea de vârf din februarie 1972, ocazie cu care se va semna și tratatul de prietenie.

b. În decembrie 1969 s-au întâlnit la Moscova tovarășii Kádár János și Foch Jenő cu tovarășii Ceaușescu și Maurer, ocazie cu care au avut o discuție spontană despre necesitatea dezvoltării relațiilor între cele două țări pe plan economic, al cooperării și al comerțului extern. De asemenea, anumite probleme ale relațiilor bilaterale (reglementarea utilizării apelor acelor râuri care traversează ambele țări, motivarea cooperării interinstituționale, cooperarea tehnologică, principiile cooperării pe plan economic, încheierea unor tratate vamale) se aflau pe agenda discuțiilor între Fehér Lajos și Iosif Banc în decembrie 1968, între Apró Antal și Iosif Banc, în ianuarie 1970, la Oradea, respectiv între Vályi Peter și Iosif Banc, în iunie 1971, la București.

c. Contactele oficiale între organele de stat doar în ultima vreme au avut rezultate considerabile: din partea maghiară, în 1970, două; în 1971, trei; din parte română, în 1970, cinci iar, în 1971, trei miniștri au efectuat vizite oficiale.

d. Între organizațiile sociale relațiile se dezvoltă conform numărului stabilit al întâlnirilor și nivelului acestora.

2. Relații economice

Pe planul schimbului comercial, după ce relațiile noastre au stagnat timp de câțiva ani, se observă o ameliorare îmbucurătoare. În 1969, schimburile de

mărfuri au crescut cu 15 % iar în 1970 cu 37%; pentru 1971 preconizăm o creștere de 15%; pentru 1971-1975 ei prevăd o creștere cu 90%, cooperarea între noi crescând semnificativ mai ales în industria constructoare de mașini. Pe planul cooperării în procesele de producție însă avem rezultate minime, nu putem profita de posibilități. În privința viitorului, apreciem în mod pozitiv că în cadrul tratatului de schimb de mărfuri prevăzut pentru 1971-1975, transporturile în cooperare vor reprezenta 10% din volumul traficului.

Dezvoltarea continuă a cooperării noastre economice este îngreunată de anumite probleme nesoluționate. De exemplu: nu am putut încheia un tratat cu privire la transport de mărfuri pentru că partea română, făcând apel la principiul reciprocității, cere să fie scutită cu ocazia traversării Ungariei a mărfurilor sale, deși din punctul nostru de vedere o asemenea mutualitate nu există pentru că transporturile de mărfuri maghiare care trec prin România sunt minimale.

Românii n-au vrut să încheie cu noi un tratat hidrologic. Acesta până la urmă s-a încheiat după inundațiile din trecut dar problema reglementării utilizării apelor acelor râuri care trec granița a rămas nesoluționată până azi datorită atitudinii rigide a românilor.

3. Relațiile noastre interculturale se dezvoltă într-un ritm lent, dar continuu: astfel, prin cooperarea celor două Academii de Științe am creat Comisia Mixtă a Istoricilor și am semnat un acord cu privire la întemeierea unor centre culturale, fiecare în capitala celuilalt. S-au lărgit posibilitățile de cooperare între diferitele instituții culturale și educaționale și s-a procedat la schimb de profesori între universitățile celor două capitale.

Am întâmpinat însă și multe dificultăți. Astfel, la aniversarea a 25 de ani de la eliberarea noastră, am organizat o expoziție de cărți la București din inventarul căreia partea română a scos 30 de titluri, în majoritate opere literare, pretextând că acestea conțin fragmente sensibile. Fără să se consulte cu noi, au organizat serbări mari cu ocazia aniversării a 500 de ani de la nașterea lui Gheorghe Doja. În textul și spiritul filmului realizat în coproducție despre viața lui Gheorghe Doja au efectuat schimbări care au falsificat realitatea istorică.

Pe planul publicării de cărți și a schimbului interbibliotecar vor să aplice principiului reciprocității, însă, deoarece în România trăiesc peste 1,5 milioane de maghiari, acest principiu este nejustificat. Creează greutate în răspândirea periodicelor din Ungaria în România. Periodicele comandate din Ungaria ajung cu greu sau deloc la abonați iar comenzile instituțiilor sunt limitate la minim.

Note:

1. Prezentul document a fost descoperit cu ocazia cercetărilor efectuate în cadrul bursei postdoctorale Bolyai, acordată de Academia Maghiară de Științe lui Artur Lakatos. This current research was performed due to the Bolyai postdoctoral fellowship granted by the Hungarian Academy of Sciences to Artur Lakatos.
2. Din 1948 și până în 1965, partidul comunistilor români a purtat numele de Partidul Muncitoresc Român.
3. Mircea Chirițoiu, *Ecoul românesc al polemicii sovieto - chineze, Dosarele istoriei*, 6/1997, p. 63.
4. Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu, 1965-1989. Geniul Carpaților*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 151.
5. Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Editura Compania, 2007, p. 517.
6. Gheorghe Buzatu, *Nicolae Ceaușescu. Biografii paralele, stenograme și cuvântări secrete, dosare inedite, „procesul” și execuția*, Iași, Editura TipoMoldova, 2011, p. 479.
7. Lavinia Betea, *Partea lor de adevăr*, București, Compania, 2008, p. 329.
8. Cezar Stanciu, *Războiul nervilor. Dispute Ceaușescu - Brejnev, 1965-1971*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p. 171-172.
9. *Notă privind convorbirile dintre tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, și Richard M. Nixon, președintele Statelor Unite ale Americii*, în *Dosarele Istoriei*, anul 2. nr. 11/2004, p. 27-49.
10. Cezar Stanciu, *op. cit.*, p. 164.
11. Marin Preda, *Intrusul*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 216.
12. România, Arhivele Naționale Istorice Centrale, (În continuare: ANIC), Fond CC al PCR - Secția Căminar, Dosar 80/1966, f. 17.
13. Ungaria, Arhivele Naționale ale Ungariei (în continuare: ANU). Fondul Ministerului Afacerilor Externe. XIX-J-1-j, 1967. Cutia nr. 76. Document nr. 001648/44. Biografia lui Nicolae Ceaușescu.
14. ANU. Ministerului Afacerilor Externe. XIX-J-1-j, 1965. Cutia nr. 95. Document nr. 004801/19. Raport din 19 noiembrie 1961. f 1.
15. ANU. Ministerului Afacerilor Externe. XIX-J-1-j, 1965. Cutia nr. 95. Document nr. „„2479. 1 aprilie 1965. f 2.
16. Ungaria, Arhivele de Istorie Militară (în continuare: AIM). MNV 6. România. Rapoartele atașatului militar din București, 102/01/109. f 25.
17. ANU. Ministerului Afacerilor Externe. XIX-J-1-k. 1968. Cutia nr. 32. Document nr. 3013-1.
18. ANU. Ministerului Afacerilor Externe. XIX-J-1-j, 1965. Cutia nr. 94. Document nr. 003377/18.
19. De exemplu: Földes György, *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956-1989*, Budapest, Napvilág Kiadó, 2007; Johancsik János, *Magyarország külpolitikája, 1918-1999*, Budapest, L' Harmattan Kiadó - Zsigmond Király Főiskola, 2010; Békés Csaba, *Európából Európába. Magyarország*

konfliktusok keresztüztüében, 1945–1990, Budapest, Gondolat Kiadó, 2004; Hunya Gábor, Réti Tamás, Süle Andrea, Tóth László, *România 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*, Budapest, Atlantisz Kiadó, 1990; Földes György: *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai*, vol. 1-2, Budapest, Napvilág Kiadó, 2016. etc.

20. Mai pe larg, vezi: Lakatos Artur, „A román külpolitikai nyitás és Románia helyzete a szocialista táboron belül, magyar diplomáciai dokumentumok tükrében, 1965–1968”, În: *Külgügyi Szemle*, anul 13, nr. 4/2014, pp 44-76.

21. ANU .Ministerului Afacerilor Externe. XIX-J-1-j., 1967. Cutia nr. 76. Document nr. 002193/4. 7 septembrie 1967.

22. ANIC, fond CC al PCR – Secția Cancelarie, dosar 88/1986, f. 46.

23. Ibidem, f. 47.

24. Ibidem, f. 54.

25. Lavinia Betea (coord), Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu, *Viața lui Ceaușescu.Tiranul*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, p.316-329

26. Traducerea documentului din limba maghiară a fost efectuată de Artur Lakatos.

27. Se referă la proiectata conferință a partidelor comuniste și muncitorești menită să pună în discuție conflictul chinosovietic și implicit condamnarea Chinei de către partidele care recunoșteau poziția de „frate mai mare” al PCUS.

28. Se referă la vizita delegației de partid și guvernamentale românești, condusă de Nicolae Ceaușescu în „Asia Roșie” care-a decurs după următorul program: RP Chineză (1-9 iunie 1971), RPD Coreeană (9-15 iunie 1971), RPD Vietnam (15-19 iunie 1971), RP Mongolă (21-24 iunie 1971).

Bibliography:

România, Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, Fond CC al PCR, secția Cancelarie./ National Archives of Romania, Central Direction. Fund of the Central Committee of the Romanian Communist Party. Chancellery section.

Ungaria, Arhivele Naționale ale Ungariei. Fondul Ministerului Afacerilor Externe/ National Archives of Hungary, Ministry of Foreign Affairs fund.

*** *Notă privind convorbirile dintre tovarășul Nicolae Ceaușescu, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, și Richard M. Nixon, președintele Statelor Unite ale Americii. / Note concerning conversations between comrade Nicolae Ceaușescu, President of the State Council of the Socialist Republic of Romania and Richard M. Nixon, President of the United States of America.* În: *Dosarele istoriei*, anul 9. nr. 11/2004, p. 27–49.

Békés Csaba. *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztüztüében, 1945–1990./ From Europe*

till Europe. Hungary in the middle of Conflicts, 1945–1990. Budapest, Gondolat Kiadó, 2004, p. 348.

Betea Lavinia (coord; Mihai Florin-Răzvan; Țiu Ilarion. *Viața lui Ceaușescu.Tiranul./ The Life of Ceaușescu. The Tyrant.* Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2015, p. 444.

Betea, Lavinia. *Partea lor de adevăr, (reeditarea cu note și prefețe revăzute a unor interviuri cu foști lideri comuniști) / Their own share of truth (re-editing with notes and prefaces interviews realized with former Communist leaders).* București, Editura Compania, 2007, p. 690.

Burakowski, Adam. *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu, 1965–1989. Geniul Carpaților./ The Dictatorship of Nicolae Ceaușescu, 1965–1989. The Genius of the Carpathians.* Iași, Editura Polirom, 2011, p. 432.

Buzatu, Gheorghe. *Nicolae Ceaușescu. Biografii paralele, stenograme și cuvântări secrete, dosare inedite, „procesul” și execuția / Nicolae Ceaușescu. Parallel Biographies, Stenograms and Secret speeches, his „ Process” and Execution.* Iași, Editura TipoMoldova, 2011, p. 752.

Chirițoiu, Mircea. *Ecoul românesc al polemicii sovieto – chineze/ The Romanian Echo of the Soviet-Chinese Dispute.* În: *Dosarele istoriei*, anul 2. 6/1997, p. 60-71.

Földes György. *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai / The Foreign Policy of János Kádár and his International Conferences.* 1-2 kötet. Budapest, Napvilág Kiadó, 2016, p 538, 823.

Földes György. *Magyarország, România és a nemzeti kérdés 1956–1989/ Hungary, Romania and the Minority Issue 1956-1989.* Budapest, Napvilág Kiadó, 2007, p.562.

Hunya Gábor; Réti Tamás; Süle Andrea; Tóth László. *România 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet / Romania 1944-1990. Economic and Political History.* Budapest, Atlantisz Kiadó, 1990, p. 234.

Johancsik János. *Magyarország külpolitikája, 1918–1999 / The Foreign Policy of Hungary, 1918-1999.* Budapest: L' Harmattan Kiadó – Zsigmond Király Főiskola, 2010, p. 342.

Lakatos Artur, *A román külpolitikai nyitás és Románia helyzete a szocialista táboron belül, magyar diplomáciai dokumentumok tükrében, 1965–1968/ The Opening the the Romanian Foreign Policy and the Situation of Romania in the Socialist Bloc, in the Light of Hungarian Diplomatic Documents, 1965-1968.* În: *Külgügyi Szemle*, anul 13. 4/2014, p. 44-76

Preda, Marin. *Intrusul / The Intruder.* București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 302.

Stanciu, Cezar. *Războiul nervilor. Dispute Ceaușescu – Brejnev, 1965–1971/ The War of Nerves. The Ceaușescu – Brejnev disputes, 1965-1971 .* Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2011, p. 270.

